

Szakmai beszámoló
A fonológia és a morfológia analógia-alapú formális megközelítése
PD050018

A kutatás általános célja és eredménye

A támogatott kutatás címe, melyben posztdoktorként részt vettem: **A fonológia és a morfológia analógia-alapú formális megközelítése** (T049327), vezetője **Dr. Törkenczy Miklós**. Kutatási időszak: 2005. szeptember 1 – 2009. szeptember 30. Ebből 1 évet (2007. november 27 – 2008. november 26. szülési szabadságon voltam).

A kutatás célja az volt, hogy szemben a generatív nyelvtanban általánosan alkalmazott szabály-, vagy megszorítás-alapú elemzéssel, olyan megközelítéseket, elemzéseket dolgozzunk ki és alkalmazzunk a magyar morfológiára és fonológiára, melyeknek elsődleges formális eszköze az analógia, illetve, hogy megvizsgáljuk az ilyen analógiás és felszín-alapú elemzés során felmerülő problémákat. Ez a cél jól illeszkedik a jelenlegi nemzetközi kutatásokhoz.

A kutatáson belül két fő területre összpontosultak feladataim: (i) egy fonetikai alapú fonológiai modell kidolgozása, esetleges integrálása, illetve összevetése analógiás modellekkel. A kutatásnak nem volt célja egy általános analógiás modell kidolgozása. Azonosítottunk azonban általános problémákat, melyek minden ilyen modell esetén felmerülnek (ezek főleg a formális implementációval kapcsolatosak: pl. a hasonlóság “számolása”, kvantifikálása, a gyakoriság szerepe). Dr. Kiss Zoltánnal kidolgoztunk egy aerodinamikai fonológiai modellt, ehhez számos fonetikai és pszicholingvisztikai-percepciók kísérletet végeztünk el. A vizsgálat során főként a *v* kétarcú fonológiai viselkedésére és fonotaktikai mintázatára sikerült jó magyarázatot találnunk a magyar és a szlovák nyelvben. Ez a kutatási terület hozzájárul a mássalhangzó-csoportok fonetikai tulajdonságainak, illetve fonetikai (akusztikus és percepciók) tényekhez való lehorgonyozhatóságának a tanulmányozásához, valamint a fonotaktikai jelöltség univerzális tipológiai vizsgálatához. A modell tovább gondolható a többi zöngés frikatíva (*z*, *zs*) fonológiai és fonotaktikai tulajdonságainak magyarázatánál. A témában született 5 cikk és 8 konferencia-előadás, melyeket a „Közlemények” rovatban sorolok fel.

(ii) Másik kutatási témám az analógiás modell(ek) magyar nyelven túlmutató alkalmazhatóságának vizsgálata más bonyolult fonotaktikájú nyelvekre, különös tekintettel a különleges mássalhangzó-kapcsolatairól ismert, de a generatív fonológiában viszonylag kevésbé tanulmányozott szlovák nyelvre. A vizsgálat során bemutattam, hogy az olyan bonyolult fonotaktikák, mint a szlovák szóeleji mássalhangzó-kapcsolatok, melyeket hagyományos nyelvtani modellekkel nem tudunk megragadni, sokkal jobban magyarázhatók graduális nyelvtani modellekkel és analógiás modellekkel, valamint ezek kombinációjával. A vizsgálat során egy nagy pszicholingvisztikai kísérletet végeztem szlovák anyanyelvű beszélőkkel. A témában született 1 cikk (és további 1 bírálat alatt van) és 2 nemzetközi konferencia-előadás, melyeket a „Közlemények” rovatban sorolok fel. (Megjegyezném, hogy a tudományterületünkön az impaktfaktor használata még nem elterjedt.)

A kutatás konkrét vállalásai és eredményei

- (i) Vállaltuk és teljesítettük, hogy kutatószemináriumokon, műhelymunkák keretében, azaz rendszeres szakmai összejöveteleken áttekintjük, megvitátjuk a téma szakirodalmát, az analógiás elemzés fő kérdésköréit. Ez sikeresen megvalósult, mindvégig tartottunk ilyen rendezvényeket (előadás, fonológiai tábor, superkurzus az MTA Nyelvtudományi

- Intézetében), melyeken a kutatás résztvevőin kívül rendszeresen vettek részt diákok az ország különböző egyetemeiről.
- (ii) Vállaltuk, hogy nemzetközi konferenciát szervezünk, rendezünk és bonyolítunk le. Ez a feladat is maradéktalanul teljesült: (a) 2006 január 17-19 között nemzetközi fonológia konferenciát tartottunk Budapesten (ez volt az első nemzetközi fonológia konferencia, amit valaha rendeztek Magyarországon) neves előadókkal (Donca Steriade, Paul Boersma, John Harris, Tobias Scher, Curt Rice): OCP3 Third Old World Conference in Phonology. Lásd a konferencia honlapját: <http://nytud.hu/ocp3/>. (b) Eredetileg nem terveztük, de a kutatás előrehaladtával szükségesnek tartottuk, hogy egy, kizárólag a kutatás témájához kapcsolódó hazai konferenciát szervezzünk. Ez volt az 1. Morfo/Fonológiai Mókus Konferencia (2007. szeptember 21–23, Balatonszemes). A konferencián a kutatás résztvevőin kívül diákok és más kutatók is részt vettek. Kiadtunk egy a konferenciához kapcsolódó cikkgyűjteményt is Kálmán László szerkesztésében (*Papers from the Mókus Conference*. Budapest: Tinta Kiadó, 2008)
 - (iii) Egy fonetikai alapú modell kidolgozása és összevetése analógiás modellekkel. Ez a célkitűzés is maradéktalanul teljesült. A kutatás egy másik résztvevőjével, Dr. Kiss Zoltánnal kidolgoztunk egy aerodinamikai alapú fonológiai modellt, mely a mássalhangzókat érintő zöngességi hasonulás egyes problémáira megoldást nyújt a magyar és a szlovák nyelvben. A modell összeegyeztethető más felszín-alapú fonológiai modellekkel. A kutatásnak nem volt célja a modell implementálása, de úgy gondoljuk, hogy integrálható egy implementált analógiás modellbe.
 - (iv) A szlovák nyelv fonotaktikájának kimerítő leírása. A szlovák fonotaktika kimerítő leírása részlegesen teljesült, mert a kutatás során „csak” a szóeleji mássalhangzókapcsolatokat vizsgáltam. A filológiai jellegű munka helyett egy kísérleti jellegű megközelítés felé fordultam – ami sokkal több munkával jár. A témában született cikk(ek) és előadások a szlovák fonotaktika legérdekesebb, a fonológia számára legnagyobb kihívást jelentő területét dolgozza föl – a szóeleji mássalhangzókapcsolatokat (szó végén, sőt szó belsejében is meglepően megszorítottak a szláv nyelvek). Elméleti szempontból, pedig jóval több, mint egy leírás. Mára világossá vált, hogy a „grammatikán kívüli” tényezők (funkcionalista, fonetikai, társadalmi), stb. sokkal nagyobb szerepet játszanak a nyelv alakításában, mint korábban gondoltuk. A fonológiában ma nincs egy egységes módszertannal rendelkező elméleti keret, amiben dolgozhatunk. Létezik azonban több tesztelhető (számítógépen futtatható), megcáfolható modell, melyek integrálnak extragrammatikus tényezőket. A fonotaktikai gradualitás vizsgálata, kísérletekkel alátámasztott magyarázata, és a kísérleti eredmények modellekkel való összevetése is egy lépés egy ilyen újszerű paradigma elérése felé. Kísérleti adataimat két implementált csak felszíni alakokat alapul vevő modellel vetem össze (egy analógiás és egy fonológiai jegyekkel dolgozó maximum entrópia elvén működő modellel). Az adatfelvétel, feldolgozás világos, az eredmények bárki számára hozzáférhetők, így más, jövőbeni implementált modellek is tesztelhetők egy bonyolult fonotaktikájú nyelven. A vizsgálatom arra is rámutat – tudtommal eddig egyedülálló módon – hogy nem csak olyan alakokról van fonológiailag jól magyarázható ítéletük beszélőknek, amelyek egy nyelvben nem léteznek, tehát véletlen hiányok, hanem arról is graduális és modellezhető ítéletük van, amit esetleg „rosszul formálnak” v. mindenesetre „marginálisnak” kezel a nyelvten, de mégis létezik a nyelvben (ilyenek a szóeleji szonoritási sértést tartalmazó szekvenciák a szlovák nyelvben).
 - (v) A kutatás során végig részt vettem az AMORF, a magyar todalékolt alakokat hierarchikus, hálózati formában elrendező intelligens adatbázis kidolgozásában.